

A 2018-as Nemzeti Szalon koncepciója

munkacím:

Mi?!

2017. 09. 30.

Lágler Péter

Budapest

1. Jelenkori népművészet, művészet és a nemzeti tradíció kapcsolata,

A jelenkor népművészete olyan közösségi művészet, melyet a jelenkor népe alkot és használ kommunikatív gesztusaiban. Akkor népművészet, ha a gesztusok és/vagy eredményük kódját valamely művészetként elismert kulturális terület kódjával lehet azonosítani. Ha most is van nép, akkor annak lehet, és meggyőződésem szerint van is művészete, aminek csak részét képezi, de amivel nem azonos a mára már jobbra megszünt „paraszság” korábbi „művészeté”-nek másolása vagy újrahasznosítása. Ki tagadná, hogy a „magyar nép” kifejezésnek van referenciája? Na de mennyi? Elgondolkodóbban elemezve a kifejezést és a nép fogalmát, koránt sem egyszerű a helyzetünk, de még mindig könnyebben vizsgálható a nép, mint a „művészet”. Jelenünkben több szempontból, a kiindulástól függően legkevesebb háromból, tekinthetünk a népre. Az eredményül kapott kép egymást csak részben átfedő halmazokból áll. Van a demográfia vagy a szociobiológia nézőpontjából tekintett csoport, a populáció, a népszámlálás népe. Leginkább ez a „magyar nép” kifejezés referenciája, amikor a fogyásáról van szó. Ám vannak a jogtudománynak szűkítő szempontjai, ami a jelen hatályosságával érvényesít történeti fogalmakat, szóhasználatot, mint pl. a népfenség, népszuverenitás, illetve a népszavazás népe, a démosz; vagy a népharagé a vulgo populus (Pöbel).¹ Továbbá jelen van a társadalomtudományi, történelemtudományi, néprajzi szóhasználat valamennyi árnyalata, amik a tudományok hosszú története alatt szokásossá váltak. Jelentéseik közös eleme, hogy az uraiknak alárendelt emberek valamilyen csoportjára utalnak, pl. háznép, a várnépa közönséges, avagy köznép. Ide tartozik a népművészet is. A népművészet népe a magas kultúra reprezentatív művészetének világával szemben nép. (Így lehet egy természetes személy a társadalomtudományok funkcionalista világában egyszer, egyik funkciójában a nép tagja /ha főz vagy gyereket nevel/, egy másik funkciójában az elité /ha vállalatot igazgat vagy minisztériumot vezet/, az egyik funkciójában a népi kultúra éltetője /ha viccet mesél a folyosón/, a másikban a magas kultúra ágense /ha kurátor a Múcsarnokban/.)

A művészet minden embercsoport kultúrájában meglévő általános forma, csak nem mindenütt úgy beszélnek róla, mint az euroatlanti kultúrafejlődés beszédmódjában a művészetekről a „magas kultúra” formalizált diskurzusaiban² szokásos.³ Magyarázatra a magas kultúrában megfogalmazott népművészet és az arra vonatkozó fogalmak használata, kialakulása szorul, nem a „népművészet” léte. Az természetes, de reflektálatlan. Népművészetnek nevezzük (ma) egy csoport mint közösség és tagjai mint egyének igényeit (a fennmaradásra, kommunikációra, identitásra, fejlődésre, harmóniára, szépségre, szórakozásra) kiszolgáló, kielégítő közösségi kultúrának⁴ azt a részét, ami a magas kultúra története során önállósult művészetek (és az azt megalapozó elképzelések, hiedelmek, ideológiák, valamint az ezekre irányuló igények, tehát az egész magas kultúra) kritériumainak (kódjainak) megfelel. A népművészet felfedezője és a vonatkozó fogalomhasználat kialakítója, terjesztője a társadalmimezőn a néppel szembeni, hatalmi pólusonkoncentrálódó értelmiség és az általa alkotott szimbólumokat hatalmi aspirációi kielégítésére felhasználó politikai elit. Talán megvilágítóbb a mezei virágcsokor példázata. A mező egy ökoszisztéma,

¹ És a népművészet itt bekerül a jogi szabályozás nyelvezetébe is, mert a „Népművészet mestere” és a „Népművészet ifjú mestere” cím odaadásáról rendelet intézkedik, és ebben az esetben a cím adományozójának annyi köze van a néphez, mint a népbiztosok kinevezőinek.

² Foucault, M. szóhasználatának értelmében

³ Ld. bővebben Geertz, Cl. 1994 A művészet mint kulturális rendszer. in Az értelmezés hatalma. Századvég, Bp. pp. 239-267.

⁴ A kultúra mindenképpen közösségi, mert közösen birtokolt, de egyénileg reprezentált entitás, mint pl. a nyelv.

ami természetesen is létrejöhet, akkor pl. puszta, és mesterségesen is létrehozható, akkor pl. irtás, legelő. Mindenesetre az erdővel ellentétben kerül meghatározásra (miként a nép az elittel szemben), mint ahol nincsenek (magasabban élő, más kultúrájú, „nemesebb”) fák, bokrok. Viszont éppen ezért vannak mezei virágok. Erre a mezőre kiteved egy érzelgős ifjú nemes, aki a virágos kertek és virágboltok rafinált csokraitól megcsömörlött (városi) szíve választottjának valami újdonsággal, eredetivel szeretne kedveskedni. Szed egy jó csokor tarka mezei virágot és a felfedezésbe, keresésbe, gyűjtésbe fektetett energiáival és szóvirágaival együtt az egészétáldozatul ajánlja bimbózdó szerelmük oltárán. Sikerral jár, ezzel be is lopja magát szerelmese szívébe. Ezt látva a virágkereskedő később mezei virágcsokrot is fog árulni, mert annyira megtetszett neki, és ez a mező üzenete, meg mert van rá igény. A mezei virágcsokor éppen annyira képviseli a mezőt, mint a népművészet a népet.

A nemzet és a nép kifejezések jelentéstörténetének mélyrétegeiben a konzangvinikus és az affiliális rokonság húzódik meg, a „nemzetei” valamely (mítikus) ősz leszármazottait jelenti, a vérrokonok csoportját, akik népei pl. a házastársakat jelentik és azok rokonságát, akikkel a házasság szövetsége létrejött, ezek az affiliális rokonok csoportja. Ezen kívül vannak az idegenek, akikkel szabad, sőt illendő házasodni a leszármazottaknak (exogámia). Ezek tehát egymást kizáró csoportok volnának, de már a törzsszövetségi szervezettségű nomád katonai államszervezetben összevegyült a két halmaz és az egyes ágazatok, csoportok vezetői képezték a „nemzetes” elitet, a többiek pedig a hadinépet. Jelentőségteljes véletlen, hogy írásos nyelvemlékeinkben legelőször egymás mellett bukkan fel a két szó. A 13-14. századi, *Sermones Sacri*” címen lajstromozott ferences rendi prédikáció-gyűjtemény a gyulafehérvári könyvtárban őrződött meg és lapszéli jegyzet formájában néhány magyar nyelvű prédikációs vázat, tartalmi összefoglalót is tartalmaz. Ezeket Gyulafehérvári soroknak nevezzük. Utolsó megmaradt lapján a passió tanulságainak kibontása szerepel, és Krisztus hat kínjának felsorolásában a második: „Secundum, quia a populo eius est accusatus” magyar fordítása „Nemzetű népnech vadulatia”, ’nemzete népnek vádolatja’, azaz saját népének árulása okozta második nagy szenvedését, az „eius”-t fordítva „nemzetű”-nek a „populus”-ra, a népre vonatkoztatva, hogy az ő népe, akivel rokon, még az is megvádolta. Mintegy háromszáz évvel később, 1619-ben a nemzet fejlődése elérte azt a fokot, amikor egyértelműen ’nemes’-t jelentett, a szónak nem csak rendi, hanem átvitt értelmében is. Haportoni Forró Pál Bethlen Gábornak címzett ajánlásában írja: „[...]nyilván vagy, hogy az angyali lelkek között az Isteni bölcs hatalmasság által főségek, melyektől az több angyalok függjenek, teremtéstől fogva rendeltettek. [Minden alárendeltség az eredendő isteni bölcsesség következménye.] Az érzékenység nélkül való állapotokban is ezen főséget rendelte, az napot és az holdat az több csillagoknál fényesebbekké, az tüzet az több elementumoknál mind szépségével, s-mind hevével föbbé tette. Az földi oktalan állatok között, az magokat előttük meg alázókhöz engedelmes oroslánok legjelesebbek, és ha azt mondhatjuk, nemzetesebbek.” Jól követhető ez a változás Werbőczy Tripartitumának fordításain, ahol a nép többnyire a „civitas”-t és a „communitas”-t jeletette, míg a nemzet a „gens” és a „natio” fordítása. A törvénykönyvben a „natio” és a „gens” értelmi megfelelője egyértelműen az állam-nemzet, a nemes, aki nemzetgyűlésbe jár birtokai jogán, függetlenül etnikumától, anyanyelvétől. A 18. századtól magyar nyelvű dokumentumokban bőven előforduló „nemzet”-en az első világháborúig a Magyar Királyság államalkotó nemessége értendő, mert pl. Eötvös József számára a német egység létrejötte során is egyértelmű volt, hogy a Kárpát-medence vezető politikai ereje a magyarság és ezt a többi nemzetiség el is ismeri. Pedig a nemzetiségek is ugyanoda jártak nemzetépítést tanulni: a német iskolába. A kultúr-nemzet ideája ott összefogta a szétagolt választófejedelemségek haladó elitjét, és tartalmazott annyi Napóleon ihlette franciaellenességet, hogy Közép- és Kelet-Európában bármelyik elnyomott nemzet átvehette, csak a franciák helyére elnyomóját

kellett beilleszteni. A magyar nemesség a Habsburgokat illesztette be az ellenség szerepébe és meg volt győződve róla, hogy az államnemzet többi nemzetiségei követik példáját. De nem. A lengyelekkel való nagy barátság alapja, hogy nekik eleve az orosz birodalom volt a fő ellenségük, ami 1848 leverése után nálunk is bekerültek ebbe a szerepbe a Habsburgok mellé. A forradalom tanulságainak levonása elsikkadt a kiegyezés utáni időszak prosperitásában. Az úri Magyar királyság nemzetfogalmának letéteményese, tömegbázisa elsősorban a kuriális, vidéki, főként református kismemesség volt, aki identitásteremtésében igencsak rászorult a régi nagyság tudatára és a politikai nemzet vezető szerepének gondolatára, mert tényleg hátrányos volt a helyzete, annál is inkább szüksége volt a „régiségre”, mert a prosperitásból gazdagodó állam hivatali, megyei közigazgatási állásait szállta meg és szolgáltatta a politikai osztály többségét. A Habsburg (birodalom) ellenesség továbbra is kötelező kelléke volt a magyar nemzeti elkötelezettségnek, és ennek elégséges indikátora volt, ha valaki nem katolikus. Ezen az alapon jöhetett létre az az irratlan egység, hogy a zsidó, német és a többi (protestáns) polgárság és paraszt-polgárság megcsinálja a gazdaságot, a nemesség meg az államot, az osztrákok meg csatlakozzanak a német egységhez, és akkor a függetlenség is megszületik valahogy. Ez a fantázia az oka, hogy akkora épülete van a parlamentnek és a királyi vár megformálásánál is hasonló gondolatok voltak a háttérben. Az első világháborút lezáró békék megtorolták ezt a rátarti rövidlátást, amit a vezető erő és a gazdasági hatalom andalító tudata jelentett. Utána a „nemzetben való gondolkodás” gazdagodott a Trianoni diktátum miatt érzett sértettség érzésével is, ami nem belátóbbá tette a politikai elit nagyobb részét, hogy egy másik nemzetben való gondolkodás hasonlóan elfogult mint a magyar, csak szenvedélyesebbé, hogy „megbűnhődte már e nép a múltat, s jövőndőt”, amely nép addigra sokkal kisebb lett és nemzetállami. A csökkent (méretű, prosperitású) gazdaság a romló világpiaci helyzetben szegényedő államot jelentett, amiért is a nemzeti politikai elit felrúgta a polgársággal kötött alkut és bűnbaknak megtette a zsidókat. Egy másik etnikum, másik „faj” „néplelke” nem a homogénnek tekintett kultúrnemzet néplelkét élteti, hanem elszívja előle az életerőt - mondták. Ráadásul, mint a feltörekvő polgárság mindenütt, bármilyen etnikumú legyen is, a magas kultúra elsajátításában érdekelt, mert ez jelenti befogadását az elitbe. Csak az „archaikus etnikus kultúra” elemeinek a magas kultúrába emelése lehet hivatkozás a más hagyományokkal rendelkezők kizárására, mert a magas kultúra más elemei történeti okokból éppen hogy nemzetköziek, mert pl. vallásosak. A népi kultúra egyes nemzetközi vonatkozásainak (pl. népzeneben, néphitben és szöveges folklórban, népi építészetben, bútortörténetben, táplálkozás-történetben, stb.) későbbi feltárása és tényszerű összefüggései mindig figyelmen kívül hagyható volt az etnikus specifikum és az őskutatás néprajzilag hagyományossá vált trendje számára. Tehát, vannak rendkívül archaikus hagyományok a mindenkor népi csoport-kultúrákban, ám ritkán azok, amire a szittyá nomád őskerető romantika olyan büszke.

A „népművészet” elnevezés a romantika eszköztárában a német egység megteremtésének idején csiszolódott „Volkskunst” kifejezés nyelvújítási magyarítása, míg a William John Thoms által először 1846-ban használt folk-lore kifejezést sosem fordították le magyarra, ezzel is hangsúlyozva átfogó, nemzetközi és tudományosabb kategória voltát. A folk-lore angol szóösszetétel eredeti értelme: népi tudás, ismeret, eljárás; a mai, tágon értelmezett „népi kultúra” szokásokban, hiedelmekben és művészeti, esztétikai megnyilvánulásokban megmutatkozó tudatformáinak jelentésében.⁵ A „népművészet” kifejezés története és használata tükrözi a nemzetállamok létrejöttének (ill. az azt létrehozó, modernizáló nemességnek és a „feltörekvő”, polgárosodó értelmiségnek) azt az igényét, hogy a társadalmi feszültségektől szabadt, de politikai egységbe fogandó csoportok közös őst a társadalmában harmonikusnak és egységesnek tekintett „nemzeti” (h)őskor örökségét hordozó népben (és hitesei iránti

⁵ Vö. Voigt Vilmos: A folklór esztétikájához, Kossuth, 1972.

legendás hűségében) találja meg. Az ilyen nép egykori meglétének és összetartozásának bizonyítéka az a közös népi kultúra, amely a „néplélek”-ben gyökerezik, és amelyet újkori hívei (re)konstruáltak és (re)konstruálnak a szegényebb és elzárta területeken élő, kényszerből és létérdekből is konzervatívabb közösségek kulturális elemeiből.⁶ Ezek a rekonstrukciók hivatottak a nemzetnek mint egy ország népének közös eredetét és ősiségét is bizonyítani.

A népművészet a szakmaszerű magyar terminológia szerint a folklór része⁷, de a köznapi használat során a két kifejezést gyakran szinonimaként alkalmazzák ’népművészet’ jelentésűnek tartva a folklórt, holott a folklórba a népszokások és népi vallásosság egésze is beletartozik, ami a tágon vett népművészetnek is csak a szokások műsor-szerű előadása (folklorizmusok, hagyományörző kreatív ipar) által képezi részét. Tovább növeli a zavart az a gyakorlat, ami a népművészetten kizárólag valami eltárgyasult dolgot, a folklóron pedig kizárólag valami szellemi tartalmat ért. A mindkét halmazt biztosan befogó kategória a néphagyomány.

Hagyományokkal rendelkezni: kognitív szükségszerűség. „Felfedezésére” már az ember előtt jóval sort kerített a természet és az evolúció.

Daniel Dennett a Darwin veszélyes ideája, (Typotext 2008) és a Micsoda elmék című kötetében bemutatja az intencionalitás (célra irányuló gondolkodás, teleológia,) „fejlődését” a Generáló és tesztelő torony (Tower of generate and test) leírásán keresztül.⁸ Ez az intencionális alapállás teremti meg minden dolog vagy bármely dolog akarattal, lélekkel való elképzelésének lehetőségét, végső soron az animizmus, a valóság feletti világ, a vallás és a művészet alapjait.

Rítus és hagyomány

⁶Vö. Bausinger gondolatmenetével, ahogy a „reliktum”, a kulturális zárvány-jelenség „relikviává”, egy nagyszerűnek képzelt, de elsüllyedt kultúra ereklyéjévé nemesül. Bausinger, Hermann: Párhuzamos különidejűségek. A néprajztól az empirikus kultúratudományig. Ethnográfia, 1989\1-4, 24-37.o. Figyelmet érdemel még KoronghyLippich Elek kultúrpolitikus 1903 és 1908 között született programcikkének megjelenése a mai hagyományörzés honlapjain: „A XX. század első évtizedében, a művészek és művészeti írók népművészet iránti rajongásának áramában keletkezett a művelődéspolitikus Koronghy Lippich Elek történeti, művészetelméleti elemzést és a gyakorlati tennivalók számbavételét elegyítő fogalmazványa. Ebben nem a máig helytálló részadatokra, megfigyelésekre, vagy a továbbgondolható művelődéstörténeti ötletekre figyel fel legelőször is az olvasó, hanem a ’néplélek ősi teremtő őstőnei’ lelkes ünneplésének, himnikus dicséretének magas hőfokára. [...] «A magyarság ama vidékein, hol a közömbösítő nemzetközi kultúra és az élet egyre fokozódó nyomorúsága még nem irtotta ki teljesen a néplélek ősi teremtő őstőneit, nemzedékről nemzedékre átöröklött formakincsét és fantáziáját, ott még ma is az a vérünkben lévő keleti művészet nyilvánul meg a házuk feldíszítésében, telek körülszegésében, asszonyok-lányok, szűcsök hímzéseiben, asztalosok faragásaiban, szűrszabók tűzéseiben, fazekasok immár gyérülő remekeléseiben. Ott még most is ősi érzékkel készül a szűrcsat, a rézfokos, a juhász kampó. [...] Minden, ami ezen a világon van, csak a maga természete szerint élhet és fejlődhetik. A természete ellenére sohasem. A magyar nép művészete szerves összefüggésben élt és fejlődött a nép életével; ezután az is csak úgy fejlődhetnék, mert az a természete. De mert népünknek az élete ma már nem az, ami volt, ezután már a művészete sem lehet az, ami volt. Ha még egyáltalán lesz valaha művészete, az már más művészet lesz. A régi nagyrészt kihalt, kisebbrészt most halódik, él, de már a végét járja.» A nép művészete. (1903-1908 között/. Közli: Jurecskó László: Koronghy [sic.]Lippich Elek a népművészet felhasználásáról” <http://zsuzsannapanzio.hu/hu/nepmuveszet> Jurecskó in StudiaComitatensia 10. 9-29.o. Szentendre, 1982.Koronghyról és főként Malonyayról ld. még pl. Kósa László kiváló könyvében a *Malonyai Dezső és „A magyar nép művészete* c. fejezetet. In Kósa L.:Nemesek, polgárok, parasztok: Néprajzi, antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

⁷ Vö. a Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest 1979, „folklór” címszavával.

⁸ Daniel C. Dennett: Micsoda elmék. A tudatosság megértése felé. Fordította: Orosz István. Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1996. Magyar nyelvű ismertetése Káldy Zsuzsa által itt: BUKSZ - 9. évfolyam, 1. szám (1997. tavasz) és itt: <http://epa.oszk.hu/00000/00015/00005/kaldy.htm>

A hagyományok alapja a helyesnek tartott cselekvéssorok ismétlése bizonyos feltételek esetén. Ez a rítusok, a szertartásos viselkedés alapja is. Ez indokolja, hogy rituálisan fontos esetekben (pl. munkatechnológiák, ünnepek = áldozati módok) nagyobb a hagyományok szerepe, mert ez az elvárt siker záloga, biztosítéka. (Nyerő csapaton, bevált recepten ne változtass, ha lehet! [Különösen, ha nem tudod, hogy mi hogyan vezet a megfelelő eredményre, illetve ha gőzöl sincs a „megfelelő eredmény” kritériumairól, de a rituális tisztaság ellenőrizhető. És Rómában viselkedj úgy, mint a rómaiak!]) A rítusok hajlamosak az intézményesülésre, az intézmények hajlamosak a rituális viselkedésre. A csoport (összetartozása, koherenciája, szolidaritása [cf. Durkheim]) számára alapvetően fontos rítusok intézményesültek legelőbb (pl. házasság, leszármazás, örökösödés, áldozatok bemutatása, stb. Ld. Durkheim: A vallási élet elemi formái) A magas kultúra és a népi kultúra első szétválását az állam-birodalmilag kötelező vallásos kultusz és specialistáinak az elitbe kerülése hozhatta létre, valamikor az egyiptomi napkultusz idején. A ma művészeteknek nevezett tevékenységek ősei pedig a kultuszok gyakorlatához tartoztak mindenhol. A művek és készítésük az áldozathozatal eszközei és csak a magas kultúrákban jön létre a tartalmi meghatározás és a megformálás szétfejlődése. Az áldozat az azt felajánlónak hozza gyümölcsseit, a specialista „kivitelező” arra kell, hogy célba érjen és a kívánt hatást elérje. Az ember másik ember számára felajánlott áldozata az ajándék. Az oltárkép a donátor áldozata, ő határozza meg tartalmát. A népművészeti mű is áldozat, létrehozása rituálisan kötött (archetípusa a nem piacra szánt dolog), ezért olyan hagyományos. Ha valaki képes figyelemre méltót csinálni, az „kunszt”. Ezt megvalósítva, fölajánlva áldozatot hoz (mint az imádkozó), és bizonyítja maga előtt is „életrevalóságát”, élete érvényességét. Az ima, ezt az archaikus népi imák bizonyítják, pl. rituálisan kötött formájú beszéd-cselekvés, mert csak abban a formában hatásos. Így őrződtek meg apokrif szövegek századokon keresztül, és ez nem volt akadálya az önkifejezésnek, meg kellett felelni a rítus előírásainak, hogy a kunszt érvényes legyen. A magas kultúra individuális művészete sokáig a megrendelő rituális igényeit szolgálta ki, a mű létrehozójának alkotóképességén, láttató erején keresztül. „Az ábrázolás célja, hogy a látható világot a látványtól elvonatkoztatva láthatóbbá tegyük.” (Kondor Béla)⁹ Azaz a magas kultúra művészetének jó alkotása úgy kötődnek a népművészethez, hogy létrehozásuk ugyanazzal a rituális igénnyel lép fel, hogy a mű áldozati tárgy legyen az alkotó minden képességének latba vetésével, de az érvényesség kritériuma, sikerességi feltétele (vö. beszéd-cselekvések) már nem egy falu-közösség számára való megfelelés, hanem egy szellemi közösség, művészeti szcéna, kulturális csoport vagy az egyéni áldozathozatal értékrendjének való megfelelés. Elkerülendő a félreértést, nem az a fontos, hogy az alkotó szenvedjen és ezt tegye közszemlére, hanem hogy menjen bele a meggondolás, az önmagán való átszűrés értelmi-érzelmi együttes odaadást igénylő játékába. És Isten bocsá’, megfelelő esetekben ebben is lehet rutint szerezni. Ezt hívnák a művészetekben profizmusnak. Ha nincs mögötte a dolog egész szellemiségének felfogása és az alkotó teljes szellemi odaadása a kifejezni kívánt tartalom iránt, csak bármilyen csoportok által preferált tartalmak szimbólumainak felmutogatása a siker reményében, akkor az giccs. Mindegy, hogy avantgárd vagy népies.

„Amikor a szív szól, az észnek nem illik akadékoskodnia. A giccs birodalmában a szív diktatúrája uralkodik.

A giccs kiváltotta érzelemnek azonban olyannak kell lennie, hogy sokan osztozhassanak benne. Ezért a giccs nem építhet egy szokatlan helyzetre; alapképletekből kell kiindulnia, melyek az emberek fejébe vannak sulykolva: a hálátlan lány, az elhanyagolt apa, a gyepen futó gyerekek, az elárult haza, az első szerelem emléke.

⁹ Kondor Béla 2001 Másutt a béke. Kijárat Kiadó, Bp. p. 92.

A giccs a meghatódás két könnycseppjét csalogatja elő, melyek szorosan követik egymást. Az első könnycsepp azt mondja: milyen csodálatos, amikor gyerekek futnak a gyepen!
Milyen csodálatos az egész emberiséggel együtt meghatódni azon, hogy a gyepen gyerekek futnak! – mondja a második.

A giccsból csak ettől a második könnycsepptől lesz giccs.

A világ összes emberének a testvériségét csak a giccsre lehet alapozni.

A giccs minden politikus, minden politikai párt és mozgalom esztétikai eszményképe.

Aki úgy gondolja, hogy a közép-európai kommunista rendszereket kizárólag bűnözők hozták létre, az nincs tisztában egy alapigazsággal: a bűnös rendszereket nem bűnözők hozták létre, hanem lelkes emberek, akik hitték, hogy a paradicsomba vivő egyetlen utat fedezték fel.

Olyan társadalomban, ahol különféle politikai irányzatok élnek egymás mellett, melyek kölcsönösen kioltják vagy korlátozzák egymást, még úgy-ahogy megmenekülhetünk a giccs inkvizíciójától; az ember megőrizheti egyéniségét, a művész váratlan alkotásokat hozhat létre. Ott azonban, ahol minden hatalmat egyetlen politikai mozgalom birtokol, egy csapásra a totális giccs birodalmában találjuk magunkat.”
(Milan Kundera)¹⁰

A hagyományéltetés fontos feladatot lát el, amennyiben kulturális jelenségek hatásos formáit, technikáit megőrzi, a jelenséget átélhetővé teszi. Olyan, mint egy köeszköz, kőkori szerszám elkészítésének rekonstrukciója, ami sokat hozzátesz a kőkori kultúra és az emberi gondolkodás megértéséhez, de ne gondoljuk, hogy ismereteink elegendőek az egész megértéséhez, mert már sosem lehetünk olyanok, mint őseink voltak, más van a fejünkben és a meghatározó élményeink, „reprezentációink” között. Egy megszólalásig hasonló csiszolt kőbalta készítése a modern technika eszközeivel pedig csak vállalkozói tevékenységként értékelhető, és abban lehet jó, ha van rá fizetőképes kereslet.

Haladás és hagyomány

A haladás hagyományának alapja e két, egyébként kiegészítő fogalom szembeállítás, amit a hagyományok haladó ápolói szintúgy átvettek. (urbánus vs. népies, stb.)

Érzékeltetésére jól felhasználható a weberi cselekvés-tipológia és interpretációi. Weber szerint a társadalmi változások folyamatainak jellemző velejárója az idővel növekvő racionalitás, a bürokratizálódás és a varázstalanodás (Entzauberung). Utóbbi kifejezése is mutatja, hogy ennek nem feltétlen híve, de az általa tanulmányozott vallások és a gazdaság története ezt a mintát mutatja.

Ugyanakkor szociológiája a társadalmi környezetében cselekvő ember indítékainak és szituációértelmezéseinek a megértését helyezi középpontba. A gazdaság változásainak elemezhetősége szempontjából fontos, hogy az ideáltipikus gazdasági cselekvésnek a célracionális cselekvést tartsa: így érthető meg a fokozatosan artikulálódó, egyre tisztábban megjelenő gazdasági érdekek cselekvéskoordináló szerepe.

A modernitásban élő magyarázó számára a növekvő racionalitás hierarchiájának bemutatása volt fontos, de a táblázat így érthetőbbé teszi a weberi tipológia egyik aspektusát.

Cselekvések	Eszköze, módja	célja	(etikai) értéke	következmenye
Cél-racionális	+	+	+	+
Érték-racionális	+	+	+	–
Affektív- emocionális	+	+	–	–

¹⁰ Kundera, Milan 1998, A lét elviselhetetlen könnyűsége Európa Könyvkiadó, Bp. 6. rész 5-14.

tradicionális	+	-	-	-
---------------	---	---	---	---

Max Weber cselekvés-típológiájának (Gazdaság és társadalom) Schluchter (1979) féle rekonstrukciója Habermas nyomán (ThdkH 1981 I. 381. skk.)

Ugyanakkor, ha a „feje tetejéről a talpára állítjuk” Weibert, azt is mondhatjuk vele, hogy ez a célracionális, gazdasági cselekvések evolúciója, abban az értelemben, hogy a racionalitás növekedésének a hagyományos cselekedetekben és a konvencionális társadalmakban való lehorgonyozottság az alapja, hogy a tipológia a társadalmi cselekvések halmazának egyre több differenciáló kritériumnak megfelelő, egyre szűkülő részalmazairól beszél. Azaz minden társadalmi cselekvés hagyományon alapul, csak a többsége más kritériumoknak is megfelel. Tehát a társadalom olyan intézmény-rendszer, melynek alapja a hagyomány, mert az intézmény (szociológiai) meghatározása szerint: olyan szabályokkal kötött cselekvés és viselkedés-sor, amelynek követése, betartása a csoporton / egyes csoportokon belül ajánlatos, megsértése szankcionált. (pl. házasság) A hagyományokhoz való hűség a rituális tisztaság egyik változata (kóser vs. tréfli)

A hagyomány fogalmi tere

A hagyományhoz való viszony fontos identitás-képző elem, erős érzelmi hangsúlyokkal.

A népművészet megkülönböztető jegye a hagyomány, hogy hagyományhoz kötődik.

A „népművészeti világ” egyes ágenseinek hagyományhoz fűződő viszonya határozza meg a népművészet társadalmi reprezentációjának jellegét. A cserefolyamatokban résztvevők eltérő reprezentációi eltérő célokat fogalmazznak meg és konfliktusos pozicionálást és kommunikációt eredményezhetnek.

Legfontosabb dimenziói (az egyes, lehetséges tengelyek pólusait jelölve, amik között fokozatos átmenetek lehetségesek; ezek a pólusok nem jó és rossz szembeállítását jelentik)

DIMENZIÓK	PÓLUSOK	
identitás tengely	saját (az én múltam is)	másé (egzotikus)
kommunitás tengely	közösségi (nemzeti)	individuális
részvételi tengely	exclusive, néző	inclusive, bevont
termelési/kereskedelmi tengely	személyes, közvetlen, szerves, kézműves	személytelen, közvetített, elidegenedett, ipari
szakralitás tengely	szent (ideologikus, általános)	profán (eseti mérlegelés)
organikus tengely	természetes	mesterséges, műanyag, természetellenes
idő tengely	örök (ősi, „hagyományos”)	változó (régibb és újabb elemek)
szociális tengely	plebejus	arisztokratikus
funkció tengely	használati	élvezeti (esztétikai)

Nagyrészt a fentebbi dimenziókkal ábrázolható fogalmi térben alakul ki az egész népművészet, egy-egy népművészeti termék, szolgáltatás; maga a népművész vagy azok csoportjai felfogását kialakító társadalmi reprezentáció. A fogyasztók és felhasználók többsége a népművészet eltérő reprezentációinak különbségeit és a mögöttük húzódó történelmi, szellemtörténelmi folyamatokat nem ismeri és nem tudja

tárgyilagosan kezelni, mivel az reflexiót automatikusan nem tartalmazó, émikus rendszerének, kultúrájának, világnézetének, stb. része.

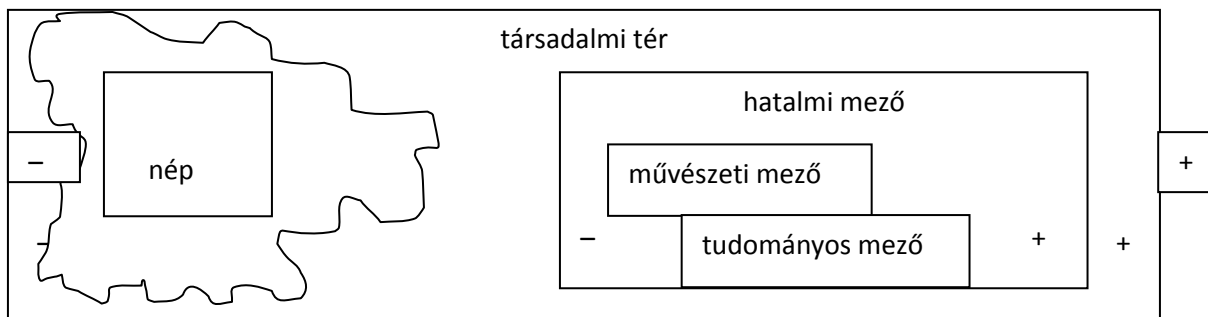
Az egyes dimenzióknak tulajdonítható értékek bizonyos habitusok esetén más dimenziók értékeinek meglétét feltételezik, vagyis visszafelé következtetve az egyes dimenziók együtt járó értékei habitusokat rajzolhatnak ki.

Könnyebb úgy elképzelni, hogy az egyes dimenziók más nézőpontból nézve halmazok, amiknek egyénre, közösségre jellemző közös metszeteik vannak.

A hagyomány társadalmi tere

Sem a népművészet, sem a törzsi, naiv stb. művészet nem az adott csoport, tehát a nép vagy a törzs saját, émikus kategóriája (volt), azaz e kategória megértéséhez nem annyira a nép vagy a törzs tanulmányozása által, hanem a fogalmat létrehozó és használó csoportok (az elit) gyakorlatának és motivációinak vizsgálata révén lehet közel kerülni.

A. C. Danto megalkotta a „művészeti világ” fogalmát, amelybe beletartozik minden művészet által érintett személy és intézmény (ágens) a nézőtől az alkotón keresztül a kritikussig, a szaksajtóig és a múzeumokig, és amely kommunikációs hálózatában zajló belső diskurzusok tartalmától és egyes intézményesített vagy intézményesülő „vélemény-vezérek” állásfoglalásaitól függ, hogy adott helyen és időben mi számít művészetnek és ki számít művésznek.¹¹ Ennek mintájára, kísérleti jelleggel elképzelhetjük a népművészeti világ szimbolikus mezejét – társadalmi elhelyezkedésében Bourdieu eredményeinek felhasználásával. Mivel a „népművészeti világ” a „művészeti világ” és a „tudományos világ” határterületein jön létre, vagyis mindkettőnek része, ezért osztozik azok jellegzetességeiben a társadalmi térben való elhelyezkedését illetően.

A társadalmi tér „elemi” (batterialis) szerkezete ’-’, azaz alávetett és ’+’, azaz uralkodó pólussal, melyek között számos, itt sematikusán sem ábrázolt ’mező’ és ’világ’ is található. A természetes személyek tevékenységeik és szerepeik pluralitása folytán összekötnek bizonyos mezőket és világokat és hálózatokat alkotva (a konnekcionista hálózatok működési elveinek megfelelően impulzusokat, információkat, stb.) közvetítenek közöttük.

„A művészeti mező [...] a hatalmi mező alávetett pólusán helyezkedik el, amely maga a társadalmi tér uralkodó pólusán található.”¹² „A hatalmi mező (amely nem tévesztendő össze a politikai mezővel) más,

¹¹ Arthur C. Danto: Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet? Atlantisz, Budapest 1997, különösen 131. skk. A véleményvezérek véleményének formálódásáról ld. pl. Wolfe, Tom: Festett malaszt. Európa, Budapest, 1984

¹² Bourdieu, Pierre: A kulturális alkotások tudományos vizsgálata érdekében. 61.o. In uő: A gyakorlati észjárás. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002

mint a többi mező: ez a különböző tőkefajták [pl. gazdasági, közhatalmi, szimbolikus, stb.] közötti erőviszonyok tere, pontosabban azon társadalmi ágensek közötti erőviszonyoké, akik, – mivel az egyik tőkefajttal megfelelő mértékben rendelkeznek – képesek uralni az ehhez a tőkefajttához kapcsolódó mezőt. A társadalmi ágensek küzdelme minden olyan esetben felerősödik, amikor a különböző tőkefajták egymáshoz viszonyított értéke (mondjuk a kulturális tőke és a gazdasági tőke közötti 'cserearány') kérdésessé válik, vagyis amikor félő, hogy az egyensúly megbomlik azoknak az intézményeknek a mezőin belül, amelyek a hatalmi mező újratermelésére hivatottak.”¹³ Ebből az is adódik, hogy a népművészeti/törzsi-művészeti világ ágensei a társadalmi tér ellentétes, uralkodó pólusán koncentrálnak, mint az általuk képviselt kulturális elemek eredeti alkotói és használói, akik főként (per definitionem) e tér alávetett oldalán helyezkednek el.

Úgy lesz a relikumból relikvia (Bausinger), ahogyan a népi vagy törzsi szimbólumból szimbolikus tőke annak használatában, aki e tőkefajta birtoklása révén nagyobb befolyásra tud szert tenni a hatalmi mezőben. A népművészet felhasználása is az e fogalmat szimbolikus tőkeként használó csoportok elterjedtségétől, befolyásától, valamint az egyes ágensek hálózati kapcsolatainak jellegétől, illetve a róla alkotott reprezentáció típusától függ.

Két eltérő társadalmi reprezentáció-típus: a szent néphagyomány és a profán folklór

A népművészetnek két elkülöníthető, ám egymásra épülő elgondolása létezik, a hagyományőrzés „szent néphagyomány”-a, és a folklorisztika „profán folklór”-ja. Jobban mondva ezek egy skála ellentétes oldalaira eső ideáltípusú értelmezések, a megvalósult gyakorlatok ezek valamilyen arányú keverékét tartalmazzák.

A szent néphagyomány népművészetéhez úgy közelíthetünk, hogy az egy mai (polgári) nemzet, nemzetiség, etnikum őseredetinek képzelt elődeinek művészeti-kulturális megnyilvánulásait tartalmazza, azok régiségtől megkopott és megnemesedett emlékeit őrzi későbbi utódaik rekonstrukciójának eredményeként, kortársaik okulására. Azért, hogy megismerve és megtartva e szerves hagyományt, tiszteljék azt és mindenki mást, de elsősorban azokat, akik szintén e hagyományt tisztelik, és tiszteljék vezetőiket, akik e hagyomány alapján állnak és erre hivatkoznak.¹⁴

¹³ ibid 47.o.

¹⁴ Vö.: Anderson, Benedict: *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Edition and NLB, 1983, és az itt tematizált kérdés kiváló tárgyalását ld.: Horkay Hörcher Ferenc *Nemzet és közösség, Századvég, Új folyam 16. szám*; (http://www.mtaki.hu/docs/etnopolitikai_modellek/horkay_horcher_ferenc_nemzet_es_kozosseg_szazadveg_16.htm), akitől az alábbi fontos megjegyzéseket is idézem: „könnyebbé ... tenné a dolgokat, ha a »rokonsághoz« vagy a valláshoz hasonló fogalomnak vennénk, s nem a liberalizmushoz vagy a faszizmushoz hasonlóknak.” (Anderson, 1983:15.), illetve 'a nacionalizmust úgy érthetjük meg, ha nem a tudatosan vallott politikai ideológiákhoz hasonlóknak tartjuk, hanem a nagy kulturális rendszerekhez mérjük...' (u.o.:19.). [...] Azt csak érdekességként említem, hogy amikor a közösségi hovatartozásról mint valamilyen múltba nyúló, ám a múltat át is értelmező közösséghez tartozásról van szó, sokan a katolikus egyház példájára hivatkoznak: 'A katolikus egyház megőrizte múltja képét, de ezt válogatva tette, így a folyamatosságot a szelekció révén tudta fenntartani.' (Halbwachs: *On Collective Memory*, ed., trans. and intr. Lewis A. Cooser, Chicago and London: University of Chicago Press, 1992., 27.o.). Talán e hagyományhoz kapcsolódik Hobsbawm, aki szintén a katolikus egyházat idézi példaként arra, hogy egy régi intézmény hogyan tud a változásokhoz alkalmazkodni (lásd Hobsbawm, szerk.: *The Invention of Traditions*, 5.o.). A másik gyakran hivatkozott példa természetesen a zsidó vallás, és a zsidó közösségi összetartozás, lásd például Hobsbawm (ibid., 13-14.o.), vagy Zerubavel: *The Historic, the Legendary, and the Incredible: Invented*

A folklorisztika profán népművészetéhez úgy közelíthetünk, hogy az egy (most közelebről meg nem határozott, a történelem során úgysis folyton változó összetételű, de biztosan nem elit és nem irányító) csoport szocio-kulturális életének eredményeként létrejött és létrejövő, a hagyományozás és hagyományozódás folyamata révén továbbadott jelenségeknek, megnyilvánulásoknak, alkotásoknak olyan halmaza, amit a főként európai filozófiai, esztétikai hagyományban (a 19. századra) kikristályosodott fogalmak szerint művészetként tudunk elkülöníteni és ez alapján sajátosan esztétikai minőséget is képviselő tudatformákként azonosítani (mint pl. a díszek, díszítések, ábrázolások, zene, tánc, játék, „költészeti” művek: történetek és dalok, imák, áldások, átkok, egyéb proverbiumok, valamint ezek használata, előadásai). Ezen tudatformáknak és megjelenítéseiknek egyike-másika minden népnél megtalálható, ameddig csak ismereteink térben és időben terjednek. Tehát népművészetnek nevezhető jelenség volt, van és lesz, ameddig nép volt, van és lesz, mert az esztétikai megnyilvánulások az ember nembeli sajátosságai közé kell tartozzanak, ha mindenütt a világon fellelhetők. Legalább is azok felleltek, akiknek van fogalmi szerszámkészlete a „tudatformák” esztétikai rétegének különválasztására¹⁵. Csak a mindenkori népet kell megkülönböztetni a nem-néptől és esztétikai tudatformáját elkülöníteni kontextusától, a nem esztétikaitól.

A szent néphagyományt alapnak és célnak tekintő megközelítés megvalósítása a saját nép-nemzet (állam) történetének és hagyományos értékeinek dokumentumait, bizonyítékait állítja elő és élénk. A folklorisztikai közelítés gyakorlata a művészet – és ezen keresztül az átesztétizált kultúra – fogalmát terjeszti ki, önképe szerint nagyon toleránsan térben és időben (hiszen minden népnek van legalább művészete, amiért tisztelhető).

A kétféle reprezentáció számos lényeges különbséget hordoz, ill. azokhoz vezet. Míg az első a nemzet ősi művészete, a népfenség múltja, amit e fenség iránt kötelezően kimutatott, szinte vallásos tisztelet övez, addig a másik lényegesen profánabb megközelítést tesz lehetővé, hiszen csak a nem elit csoportok inkább egzotikus kulturális-művészeti megnyilvánulásait jelöli.

Míg az első teauruszát a nemzet megalkotásakor lezárták, azután csak a hagyomány őrzőinek többségi egyetértésével változhat, fogadhat be új elemeket vagy technikákat (de csak a tradíció jobb fenntartásának céljából), addig a másik tág teret kínál az egyéni értelmezéseknek, hiszen csak egy valamilyen (intézményesült) hagyományhoz való kapcsolódás és az uralkodó, main stream, elit kultúra termelésén kívül-állás a feltétel.

Cserébe viszont az első erős és jól formált identitást kölcsönöz kidolgozott rituális kóddal és egész intézmény-rendszerrel, míg a másik sokkal gyengébb és szűkebb körben megélhető identitás-erősítést kínál. Tehát a nemzet néphagyományaként tisztelt népművészet kutatás általi megerősítése, terjesztése,

Tradition and Collective Memory in Israel, in *Commemorations, The Politics of National Identity*, ed. by John R. Gillis, Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1994., 105-123.o.”

¹⁵ Ezzel a fogalomkészlettel rendelkezvén lehetőség nyílik felfedezni az esztétikum megvalósításának igényét nem emberi populációknál is (pl. egyes madárfajok). Vö.: Sebeok, A Thomas: *A művészet előzményei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. A diskurzus alapvetően a művészet szükségszerűségéről és a kultúra mibenlétéről szól. Az adott témában való állásfoglalás esetén nagyon körültekintően kell eljárni, mert amíg e diskurzusnak az esztétikum biológiai eredetét vagy alapvető szükséglet jellegét valló oldalán kézenfekvő, hogy a vizsgálat olyan fogalmi apparátussal dogozik, ami bizonyíthatóan csak a vizsgálók és nem az aktorok és/vagy ágensek fejében létezik, addig a másik oldalon a művészetet és ezen keresztül az egész esztétikainak felfogott kultúrát feleslegesnek, ill. funkcionális luxus-jószágnak tartó, önmagát pragmatikusnak, „gyakorlatiasnak” tekintő ideológia (vagyis inkább hiedelem-rendszer) húzódik meg.

bemutatása és ápolása egy szent (azaz ősi és a profán időlegességgel szemben ellenálló) tradíció letéteményesévé avat, aminek ápolása és fenntartása hazafiúi és honleányi feladat és a közösség minden igaz gyermekének morális kötelessége.

Ellenben autentikus folklórként mindenki csak a saját tradícióinak és kultúrájának (kultúráinak) valamelyik megnyilvánulását adhatja elő, bár ennek történeti rétegei az igen régítől a modernig terjedhetnek és az egyes elemek „eredeti” és „átadó” társadalmi csoportjai is igen eltérőek lehetnek. Én pl. mesélhetek vicceket, mint a modern, városi, értelmiségi folklór tipikus megnyilvánulása, de ha iskolában tanult népdalt énekelek, az már „csak” műtárgy-másolat, folklorizmus (és semmiképpen sem az őseredeti archetípus egy mai megnyilvánulása, mert más az egyéni motivációja és a közösségi funkciója is), ellenben a dal dallamában és szövegében összesűrűsödött történelem ettől még ugyanolyan hosszú, akár tud róla az előadó, akár nem. Ugyanakkor, ha esténként elmondanám a paraszti származású nagyapámtól tanult „Lefekszem én ágyamba” típusú archaikus népi imádságot¹⁶, azzal egy igen régi hagyomány autentikus folytatója lennék. Ez vet némi fényt a hagyományok életével kapcsolatos néhány sajátosságra. A hagyományok az egyéni életvilágokban gyökerező habitusokban horgonyozódnak le és azokkal együtt változnak. Minél szűkebb körű, minél „privátabb” az a nyilvánosság, ami előtt egy hagyomány gyakoroltatik, annál kisebb a közösségi nyilvánosságnak és intézményeinek hatása erre a gyakorlatra, ha az legfeljebb a gyakorlat tényét ismerheti és várhatja el, nem pedig annak tartalmát. A privát, sőt azon belül a titkos szférához tartozó imádságok ezért őrizhettek meg meglepő, a hivatalos dogmatikának ellentmondó archaizmusokat. (Az ugyanezen szférához tartozó más „mágikus” és szokásszerű gyakorlatok nemkülönben.¹⁷) Ebben a szférában a hagyományok megtartására, illetve azok összetételére, tartalmára sincs a közösségeknek nagyobb hatása.

Az ellenkező irányból közelítve a kérdést, a nyilvános és kötelező gyakorlatok viszont csak olyan mértékben habitualizálódnak, válnak szokássá vagy belső meggyőződéssé, amilyen mértékben az életvilágok ki vannak téve a nyilvánosság intézményes ellenőrzésének, valamint amilyen mértékben az egyén ezért meg akar felelni egy külső elvárásnak, illetve *hisz* ezen gyakorlatok „hasznosságában”, azaz a hasonló (tartalmú) habitusok elterjedtségében és az azokkal alkotható koalíciók fontosságában.¹⁸ Tehát egyrészt érdekében áll a (központilag) „bevezetett hagyományok” követése, illetve *hisz* bennük, másrészt – pl. diktatúrákban – nincs is más választása. A leggyakoribb persze a már habitualizálódott hagyományok (irányított) átértelmezése.

A szent néphagyomány tehát konzervatív, szubjektivistá; hívét a szinte örökérvényűnek tartott hagyományához etikailag értelmezett, szakralizált és érzelmekkel sűrűn átszőtt viszony fűzi. A szekuláris folklorisztika objektivistá, ezért toleránsabb mindennel, ami definícióiba belefér, magába fogadja az archaikus népművészetet, de a kortárs naiv és „kívülálló” művészetet, az outsider art-ot, a festett riksákat, a csettegőket és a kerti törpéket, de május 1-ét, augusztus 20-át és a falunapot is, ugyanakkor gyanakvással tekint minden nagyívű, filológiai adatokkal kellően alá nem támasztható elméletre. Érdeklődésén kívül esik, hogy „az elméletek, mint arra a filozófusok újra és újra felhívják a figyelmünket, a tények által aluldetermináltak, ami nem kevesebbet jelent, mint hogy az ész önmagában nem fog, de nem is képes megteremtteni [egy] a társadalmi rend alapjaként elfogadható konszenzust. A tényekből pedig, legyenek

¹⁶ Vö.: Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok, Magvető, Budapest, 1976.

¹⁷ Vö. pl. a szerencse kiváltására használt „mágiákkal” („hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én...” Radnóti M.) vagy – sajnos – a családon belüli erőszak kérdéseivel.

¹⁸ Vö. Koestler, Arthur: A bukott Isten, in Conrad – Koestler – Černý: Folytatásos önéletrajz, Osiris-Századvég/2000, Budapest, 1994. 121-170.o.

mégoly egyértelműek (ritkán azok), nemhogy általános célok, de még a helyzet egy általánosan elfogadható értelmezése sem olvasható ki.”¹⁹

Elmélet és gyakorlat

Ezért húzódik egy másik törésvonal is a területen a hagyomány őrzői és a hagyomány tudományos kutatói között. A tudomány – egyébként jogfilozófiai hagyományaiban, a tények alapos megvizsgálásából következő pártatlan ítéletre való törekvésében gyökerező – objektívizmusa profanizálja, elvilágiasítja, mintegy megszentéselleníti tanulmányozása tárgyát, ezáltal érzelmeikben sértheti a hívőket. A hívők viszont minden, az intézményesült viszonyaikon kívülről jövő kutatási kezdeményezést kétszeres blaszfémianak tartanak. Egyrészt azért, mert egy beavatatlan kívülálló nem rendelkezik „hiteles” ismeretekkel, tehát eleve nem juthat megfelelő eredményre. Másrészt a hitük (és tárgyának) megismerésére fordított energia és forrás pocsékolásnak tűnik számukra (minek olyat vizsgálni, amit ők már „tudnak”) a hit, a hagyományörzés gyakorlati feladatainak megvalósításától vonva el azokat a forrásokat. Kölcsönösen van mit egymás szemére hányni, és ezt meg is teszik.

Szerte a világban, csakúgy mint hazánkban egymástól eléggé eltérő jelentésekkel és még eltérőbb mellékjelentésekkel használják a „népművészet” fogalmát aszerint, hogy a megfelelő használatot gyakorló és elváró közösség²⁰ (nemzeti) identitás-alkotásában milyen szerepet tölt be.

Európa viszonylatában az eltérő hangsúlyokat az az elnagyolt és ezért inkább tréfás, de a sztereotípiákat jól jellemző *bon mot* jelenítheti meg, hogy a hatalmas gyarmatbirodalmat irányító, gazdaságát uraló angolok az örökségükre (*heritage*) büszkék; az udvari kultúrát, udvarlást, udvariasságot és a diplomáciát elterjesztő franciák a civilizációjukat tartják nagyra; míg a legkésőbb birodalmat és nemzetállamot alapító németek pedig a vezető nagyhatalmak közötti egyenjogúságukat bizonyítandó birodalmi, árja, harcos, hódító hagyományaikra és az ezt tükröző művészetükre és kultúrájukra büszkék.

Amerikában a történelmi hagyományoknak megfelelően mindez együtt megtalálható a demokrácia és a politikai korrektség keretei között. Nagyon tanulságos, érdekes, ám érthető, hogy a „franciaság” hagyományát szakrális tisztelettel őrző szervezetek leginkább Kanadában vannak. Franciaországban viszont nincsen a „francia népművészetnek” szentelt intézmény, hanem a regionális központok támogatják a helyi hagyományok bemutatását és fenntartását. Viszont Párizsban számos, mára jelentősen összevont

¹⁹ Gellner, Ernest: A szabadság feltételei. Typotex, Budapest, 2004. 30.o.

²⁰ Ld. a „megfelelőség” fontosságát bármilyen émikus (*emic*) rendszerbe való tartozás és a rendszeren belüli érthetőség szempontjából. Pl. Headland, Pike, Harris eds. Emics and etics: theinsider/outsider debate. SAGE Publications, 1990; különösen 29.o. *Toward the definition of emic unit* (a) és (f) pontját.

Az émikus rendszer egy csoport minden tagja által „reflexesen” használt rendezőelv, „paradigma” (ilyen nagy rendszer pl. a kultúra, melynek számos émikus alrendszere [világnézet, nyelv, szokások, stb.] lehetséges), ami lehetővé teszi pl. hangok, szavak, tettek, dolgok, események stb. megértő azonosítását, kommunikációját és a „megfelelő” reakciót. (A tévedés az egyed felelőssége.) Az émikus rendszer olyasmi, mint az anyanyelv (járás) és különösen annak hangjai. Tudjuk, hogy abban mely hangok hol töltenek be (jelentés-) megkülönböztető szerepet (azaz *fonémák*) és azoknak mely ejtés szerinti (*fonetikus*) változatai játszhatják ugyanazt a szerepet. Ezért azonosíthatjuk más nyelvjárású vagy náthás felebarátok és beszédhibás közszereplők szavait annak ellenére, hogy fonetikai jellemzőik tekintetében egész más hangokat ejtenek ki, szerencsére rendszer-szerű eltérésekkel, mint amit az adott helyre a nyelvi standard előírna. Az émikus rendszer olyan automata, ami saját működéséről nem tartalmaz egyéb információt, mint hogy az a „helyes”. A *phonemic*-ből az *emic*, a *phonetic*-ből az *etic* terminusok elvonása Kenneth L. Pike amerikai nyelvész leleménye: Pike, K. L.: *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. Mouton, The Hague, 1954.

intézmény mutatta be az emberiség és a civilizáció fejlődését és az egyes, többnyire Európán kívüli, de mindenképpen egzotikus kultúrákat, melyek anyagát a felfedező utak, a hódító háborúk és a gyarmatok szolgáltatták. Angliával és Londenal is hasonló a helyzet.

Ázsiában a társadalmi tagozódás sajátos alakulása miatt nem lehet egyszerűen népművészetről beszélni. Egyrészt az irányító, vezető réteg, az elit kultúrája egyazon etnikus csoporton belül nem tért el olyan lényegesen a „népítől”, ezért Ázsiában a korábbi (pl. japán) és a mostanság bontakozó (pl. koreai) nemzetállami ideológiák nem a népiben, hanem a régiben találják meg ősi gyökereiket. Itt található a hagyományok megővésének és ápolásának példamutatóként említett esetei is (pl. japán múzeumok és nemzeti kultúrkinésnek nyilvánított koreai sámánok). Másrészt a nemzetiségi és vallási szempontból is erősen tagolt ázsiai országokban a hagyományok kérdése nem csak az identitás-diskurzusokon keresztül politikai kérdés, hanem közvetlenül érint hatalmi viszonyokat. Kínában léteznek a „kínai népművészetet” és az elismert nemzeti kisebbségek kultúráját központilag jóváhagyottan megjelenítő szervezetek, de a tibeti kultúrát zászlójukra tűző intézmények már Kínán kívül találhatóak. A turizmus ugyanakkor Ázsiában is fontos bevételi forrás, az egzotikusnak tartott helyi (nemzetiségi) szokásokat számos turistacsalogatónak szánt rendezvény dolgozza fel.

Afrika, Ausztrália és Óceánia kapcsán szintén nem népművészetről, hanem törzsi-, bennszülött- vagy őshonos-művészetről szokás beszélni. Ugyanakkor a figyelmet érdemlő, élményt jelentő egzotikus másság turista-célpontok megalkotását is szolgáló szimbolikus mezején vagy piacterén egy gyékényen árulják a népművészetet a törzsi, etnikus stb. művészetekkel. Ehhez tartozó világméretű recens probléma-csomag, főleg az egykori gyarmatbirodalmak, de a kontinensnyi méretű, soknemzetiségű nagyhatalmak és a kisebb országok népei és azok kulturális intézményei számára is: az őslakosok, bennszülöttek, etnikai kisebbségek kultúrájának minden fél számára megfelelő reprezentációja, a saját nép hősi történelmének, valamint az együttélő nemzetiségeknek, szomszéd népeknek megfelelő megjelenítése.

A műkereskedelemben viszont egyes ausztráliai bennszülött alkotók tradicionális motívumokat feldolgozó festményeinek jelentős gyűjtőköre alakult ki, a galériákban, árveréseken is jó árat érnek el. Hasonló a helyzet egyes afrikai törzsek mai szobrászaival is. Ők azonban egy másik határos „mezőhöz”, a naiv művészet területére tartoznak és nem (csak) a néplélek, hanem egy másik egyívású és rokon szellemű eszme, az un. „őstehetség” megtestesülései is.

A nemzeté és öntudatos etnikummá válás világszerte a középpontba állítja a (nép)hagyomány identitás-formáló funkcióját, ez a nemzetiségi kérdések és a multikulturális helyzet egy-egy területre jellemző megítélése szerint alakítja a népművészet, naiv művészet, etnikus hagyományok és az elődök örökségének megjelenítését. Tehát a népművészet jelenségének értelmezése, ebből kifolyólag megjelenítése is erős horizontális, földrajzi és vertikális, szociológiai, társadalmi helyzethez, habitushoz kötődő tagolódást mutat, amit mindenképpen figyelembe kell vennünk.

Az egész jelenség, azaz a népművészet áruként való megalkotása, valamint élvezete és befogadása a tradíció átadásának, a hagyományozásnak sajátosan egyszerűsített folyamata, ahol az átadó és az átvevő nem a szocializációval, belenevelődéssel hitelesített közös kultúra talaján találkozik, hanem a kölcsönös érdekek, a piac, a szolgáltatás és a feltehetően létező közös (emberi, európai, vallási stb.) értékek talaján állva kerül viszonyba egymással. Különösen, ha az el(ő)adó csak forgalmazza a rábízott jószágot, mert nem saját jelenének és szűkebb csoportjának, hanem egész elképzelt népének hagyományáról van szó. Nem lényegtelen az sem, hogy az (át)vevő identitás-képző közösségi hagyományt vagy presztízs-képző másságban részvétel-élményt és emléket kíván-e hazavinni; azaz hazai látogató egy hagyományörző rendezvényen vagy külföldi turista. A valóságos jószágok itt is széles spektrumban változnak. Az

archetípusok: a tradicionális jellegű és nem piacra készült javak, illetve a nem tradicionális és piacra készült javak.

A teljes népművészetinek tekinthető piac esetében a két dimenzió keresztezése az alábbiak szerint fest, az egyes cellákban csak egy-két témánkból adódó példát említve.

	tradicionális jellegű	nem tradicionális jellegű
piacra készült	kézműipari termék, folklorizmus	szuvenir, (nem népművészet)
nem piacra készült	kelengye, lakodalom, folklór	naiv művészet, art brut, outsider art

Lehet –e nem népzeneire néptáncot járni?

2. A kiállításra kerülő művészeti tárgyak jellege, köre.
(A jelenkorral foglalkozó kiállítás jellege szerint ne térjen ki a népművészet történeti összefüggéseire.)

munkacím: **Mi (?)**

koncepció: mai magyarországi és a környező országai magyar életvilágok bemutatása lehetséges ikonográfiai, hermeneutikai, életmód történeti kiegészítésekkel. Ehhez kapcsolódhat a múzeumpedagógiai program. A kiállításra kerülő tárgyak környezetükkel, kontextusukkal együtt kerüljenek bemutatásra!

A kiállításra kerülő művek, „tárgyak” csoportosítása a modern/jelen élet tagolhatósága szerint elgondolható, ami korábbi szakmai-néprajzi tagolásra alapozhat: a művészet: kommunikáció, a népművészet: népi kommunikáció vagy a.) saját kivitelezésben (analógja: pásztorművészet, és aa. modern folklór, pl. városi legenda, vicc /papír-másolatokon terjesztve kapcsolódik a lánc-levélhez, ami ma a közösségi oldalakon terjed/) b.) iparossal készíttetve (analógja: kerámiák, népi öltözet díszes darabjai, kocsik, stb.; pl. korszok, cifraszúr,

A műtárgyak, díszítések szerepe: ünnep, „mutatás”, identifikáció

A használati tárgyak, önálló konstrukciók szerepe: önellátás, buhera

Térialakítás:

A köztér használata

Community Led Local Development, Community Design,

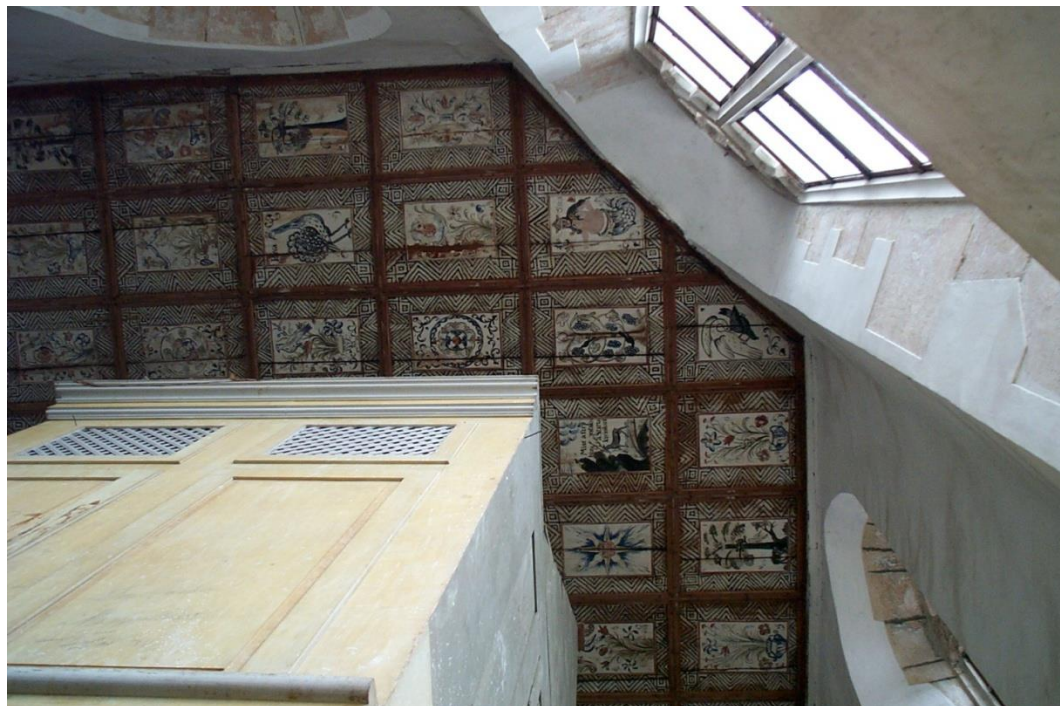
Gerilla art, graffiti, tag, stencil; közösségi oldalak használata, a web mint közösségi tér

Kolozsvár, 2000

egy működő graffitis közösség garantált inkognitóban kifesthetne egy termet

Feliratok

Bánffyújvárosi templom belseje, karzat, orgonafűjtató

Buszmegállók és használatuk

Felirartok a HÉV-en, (Balázs Géza gyűjteménye és új fotók; őse: munkásfolklor kutatás, Dégh Linda wefelirat gyűjteménye)

külön: az autóstop története mint közúthasználat és közösségi közlekedés

Közlekedés

Autó-díszítések kívül, belül

Egyéni alakítás története a szitanyomott sportcsíktól a retus-festett motorháztetőig, buhera

csettegek: <http://koronczy.hu/csettego/index.html>

Építészet

Otthon, kívülről, pl.

Katharina Roters, Szolnoki József

http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/hungaria_cube_irokez

http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/magyar_kockak.2583.html?pageid=119

Jánosi János

<http://www.kvadrum.hu/>

bungalók, horgásztanyák, szerszámoskamrák

Alkotók kertjükben és lakásuk közelében „kiállított” szobrai, alkotásai

pl. Bakó László szobrász

<https://szoborkereso.hu/?alkoto=Bak%C3%B3+L%C3%A1szl%C3%B3&limit=50>

vagy

Szentiványi József portája, Pornóapáti (?), Vas megye

kapcsolódás (mivel kívül van:-) az outsider art európai múzeumaihoz, műhelyeihez

<http://itenet.fi/en/> ,

http://www.outsiderartassociation.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=32

<http://www.gaiamuseum.dk/en/>; <http://www.kunsthhaus-kannen.de/ausstellungen/>;

Erőd-villák kívülről (my haus is my castle)

felkérendő szakértők: Csonka-Takács Eszter, Joó Emese

Lakásbelső

a berendezés szokásai, átlós/diagonális szerkezet(K. Csilléry Klára), falak mentén párhuzamos szerkezet
televízió a fő helyen (S. Nagy Katalin A szent sarok)

felkérendő szakértők: Hadik András, Szegő György, Rajkó Andrea

installálható vidéki szobabelső kockaházból, ahol a két ablak és az ajtó elhelyezése megszabja a

lehetőségeket. Mai lakásbelső B.A.Z. megyéből, pl. Miskolc, Avas

Nem szeretném humorosra venni, persze az úgazdag ízléscsoport is dokumentálandó
fotók

Test, öltözködés, egyéni identifikáció

tetoválás

felkérendő szakértő: Oltai Kata

<http://capacenter.hu/kiallitasok/borodon-viseled-tarsadalmi-konstrukciok-vizualis-kodjai/>

kapcsolódóan a női szerepek (változásainak) bemutatása az installációkban

öltözködés: hétköznapi és ünnepi viselet

hétköznapi belül az utcai és a munkahelyi viselet

külön kidolgozható: munkahelyi, vállalati kultúra, vállalati hiedelem-rendszer, rítusok,

Munkahelyi szentélyek: öltözők, férfi és női munkahelyek

pin up girl-ök, in memoriam Hugh Hefner, Play Boy képek az öltözőben

Gesunkene Kulturgüte: Csernus Tibor Play Boy képekről festett vásznai és Kovács Ferenc szobrok

Kovács Ferenc 1924 - 2003 szobrász

<http://www.gyoriszalon.hu/index.php?mact=News.cntnt01.detail.0&cntnt01articleid=1793>

az Axioart honlapján sok szobra

A fénykép szerepe külön is: a képek fokozódó áradása

Érettségi kép, katona kép, esküvői kép, családi kép, a tükör mellett, az asztalon, a munkahelyen, a
Facebookon; Bán András privátfotó

hivatalos ünnepek, hivatalos ünneplő

felöltözés szórakozáshoz

identifikáló öltözetek

történelmi rész: hippi és csöves (ricsés is), recens rocker, emo, death metal, punk,

kiegészítők és „kötelező” gatgetek, láncok, tűk, konzervbontó gyűrűk

diszkós és hivatalos ünneplő, recens pláza, yuppie

táncházas és népies, külön lehet a képfestő és a farmer története, csatlakozás az indigóhoz

lehetőleg a teljes életmódok bemutatásához, amelyek szubkultúrákhoz kötődnek, ld. fent,

teljes identifikáció (pl. környezetében és 7/24-ben rokker, népies, stb.) vs. szabadidős identifikáció

a hagyományörzés mint kulturális csoport és mint életmód bemutatása

felkérendő szakértők: a Hagyományok Háza kollektívája, Beszprémi Katalin, stb.

Használati és műtárgyak

felkérendő szakértő: Frazon Zsófi

Tárgyas ragozás

<http://www.targyasragozas.hu/impresszum.html>

A népművészetet, népi „motívumokat” feldolgozó magas művészeti alkotások bemutatása is installációban, esetleg fotókon abban a kontextusban, ahol használják őket, irodában, középületben, magánlakásban (gyűjtemény). A reprezentáció típusai. Biztonsági és jogi szempontok maximális figyelembevételével

3. A kiállításra felkérendő művészek köréből előzetes névsor, különös tekintettel a művészeti terület műfaji sokrétűségére, a határon belüli és túli kulturális találkozásokra, a határon túli magyar népművészet sokrétű jellegére.

A különféle, főleg a külföldi szcenákat nagyon hiányosan ismerem, inkább felkérendő tanácsadókat nevezhetek meg, mint azt már fentebb a koncepció vázlatánál megtettem

Erdély: Angel Judit és KAM, ill. Bodó Julianna

Kárpátalja: Kárpátaljai Magyarok Szövetsége, ill. Balla D. Károly

Felvidék: Csemadok, Huszár László, ill. ?

Délvidék: ? Francia Gyula, Tolnai Ottó

Ausztria: ??

4. A felkérendő művészek köre és a műtárgyak mennyisége alapján a tematikus elrendezés, szükséges alapterület, az installációs igények, a katalógus és a kísérő rendezvények jellege.

Ez rugalmas, de egy ideális világ ideális kiállítása koncepciójából indultam ki. Valamennyi terem installáció lenne, még ami kiállítóterem marad (pl. az apszis), az is installációként értelmezve mint a „múzeumság” megidézése, benne pl. Kogart gyűjtemény, megosztva a Hagyományok Háza népi iparművészeti gyűjteménnyel, az apszis templomi tere hangsúlyozandó.

Az I. terembe felkérném Fekete György MMA elnököt, hogy rendezzen be egy ideális dolgozót ill vele szemben egy nappalit, ami tükrözné az ő népművészet recepcióját. Amúgy is belsőépítész.

A Nemzeti Szalon megnyitója ebben, felkért szakértő: Jankovics Marcell mint ex szalonszervező

II. terem: műgyűjtői környezet népművészet recepcióval, pl. Kolozsváry gyűjtemény (mert azt ismerem katalógusból), de más is lehet

III. terem: vállalati kultúra, yuppie, vele szemben a köztér használat, web mint köztér, férfi-nő, stb. ettől jobbra

IV. terem: népies szubkultúra

V. terem lázadó szubkultúrák, rocker, emo, punk

VI. terem Délvidék népművészet percepciója a modernitásban

VII. terem: mai erdélyi életvilágok

VIII. terem: mai magyarországi vidék, otthonok kint, bent, outsider art, csettegő

IX. terem: városi népművészet, közlekedés, autók díszítése, stb.

Katalógus a felkért tanácsadók tanulmányaival

Kísérő programok: filmvetítések, az installációkban elhelyezett tv-ken futnának

5. Kísérő kamara kiállítások, a téma közelmúltjának, jelenének, történeti, képzőművészeti, kulturális dimenzióinak feltárása.

Az exkurzus jellegű történeti kamara anyagokra a koncepcióban utaltam, pl. képfestő-farmer, autóstop története, stb.

Finisszáz – konferencia a téma egészéről, lehetőleg nemzetközi, a környező országok jelen-kutatással foglalkozó tanszékeinek bevonásával

Mellékletek:

1.

CURRICULUM VITAE

Lágler Péter

Születési hely, idő: Székesfehérvár, 1961. április 16.

Postacím: 1089 Budapest, Visi Imre u. 14, III/6

Telefon: #-70-286 13 88

email: peterlagler01@gmail.com

Nyelvek: tárgyalási szint - **német**, középfok, állami nyelvvizsga, publikáció; **angol**, hosszabb hollandiai és angliai praxsis, publikációk, valamint egyéb nemzetközi konferenciákon és projektekben való részvétel; társalgási szint - **orosz**, oroszországi praxsis; *passzíválódott* - **mongol**, felsőfok, szakos diploma;

Munkahelyek, beosztások:

2016- Budapesti Művelődési Központ
2014-2016 Nemzeti Művelődési Intézet Komárom-Esztergom Megyei Irodája, módszertani referens
2013-2014 Nemzeti Művelődési Intézet Stratégiai és Fejlesztési Főosztály munkatársa
2012-2013 Nemzeti Művelődési Intézet kihelyezett munkatársa az EMMI Közgyűjteményi Főosztályán
2007- 2012 Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Kutatási és Fejlesztési Főosztály, kutató
2004-2007 Magyar Művelődési Intézet, Kutatási és Kutatásszervezési Igazgatóság, kutató
2002-2004 Magyar Művelődési Intézet, Vizuális és Előadóművészeti Főosztály, kutató
1998-2001 Magyar Művelődési Intézet, Előadó és Vizuális Művészeti Főosztály, főosztályvezető
1994- 2012 Miskolci Egyetem, Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék, adjunktus
1993-1996 ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ, PhD ösztöndíjas
1990-1996 ELTE Kulturális Antropológia Tanszék, megbízott előadó
1988-1991 "Kapu" folyóirat szerkesztősége
1991 főszerkesztő-helyettes
1988-1990 rovatvezető, irodalmi szerkesztő
1985-1990 Néprajzi Múzeum, Ázsia gyűjtemény, gyűjteménykezelő muzeológus

Szakmai, társadalmi megbízatás

2006- A *Népművészet* tantárgy érettségi tétel készítő bizottságának elnöke

2000-2006 A *Népművészet* tantárgy érettségi tétel készítő bizottságának tagja

Tanulmányok:

1993-1996 Budapesti Szociológia PhD program

1979-1985 Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, nappali tagozat, Magyar nyelv és irodalom, Néprajz, Mongol filológia szakok

1975-1979 Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (Textil szak)

Külföldi ösztöndíjak

1982-1983 Mongol Állami Egyetem, Ulánbátor (szakos ösztöndíj)

1986-1987 Universtät Wien; Völkerkunde, Kunstgeschichte (Herder ösztöndíj)

1993 Postdoctoral Institute of Social Sciences, Amsterdam

1993 London School of Economics, Department of Anthropology (Tempus ösztöndíjak)

1995 Amsterdam School of Social Science Research (PhD program ösztöndíj)

Iskolai végzettségek:

“**Textiltechnikai rajzoló**” a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolából.

Egyetemi diploma: "okleveles **etnográfus - orientalista** (mongol) előadó". Szakdolgozat címe: Qan Qarang ui, egy kiadatlan mongol hősenek-kézirat filológiai feldolgozása.

A budapesti **szociológia PhD** tanfolyam minden vizsgáját letettem, a dolgozat téziseit megvédtem, a kész munka benyújtása folyamatban. Munkacíme: *A népművészet szociális reprezentációjáról*. Összefoglalóját előadtam a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság 2016-os Szimbiózis Napok c. rendezvényén.

Egyéb ismeretek:

Hivatásos “B” kategóriás gépjárművezetői engedély.

Felhasználói számítógépes ismeretek szövegszerkesztés, táblázatkezelés és grafikai munkák (digitális fényképezés, képkézelés és tördelés), valamint filmvágás területén.

2.

Nem vagyok számlaképes

3.

Az idézetként és forráshellyel meg nem jelölt szövegek és képek szerzője én vagyok. Jelen pályázatot Bán András és Szegő György megbízásából készítettem

4.

Felkérés esetén a társkuratori megbízást elvállalom és az erre vonatkozó szerződést megkötöm a Múcsarnokkal.

5.

Hozzájárulok, hogy pályázati szövegem a szükséges szerkesztést követően megjelenjen a Nemzeti Szalon 2018 katalógusában.

Budapest, 2017. 09. 30.

Lágler Péter